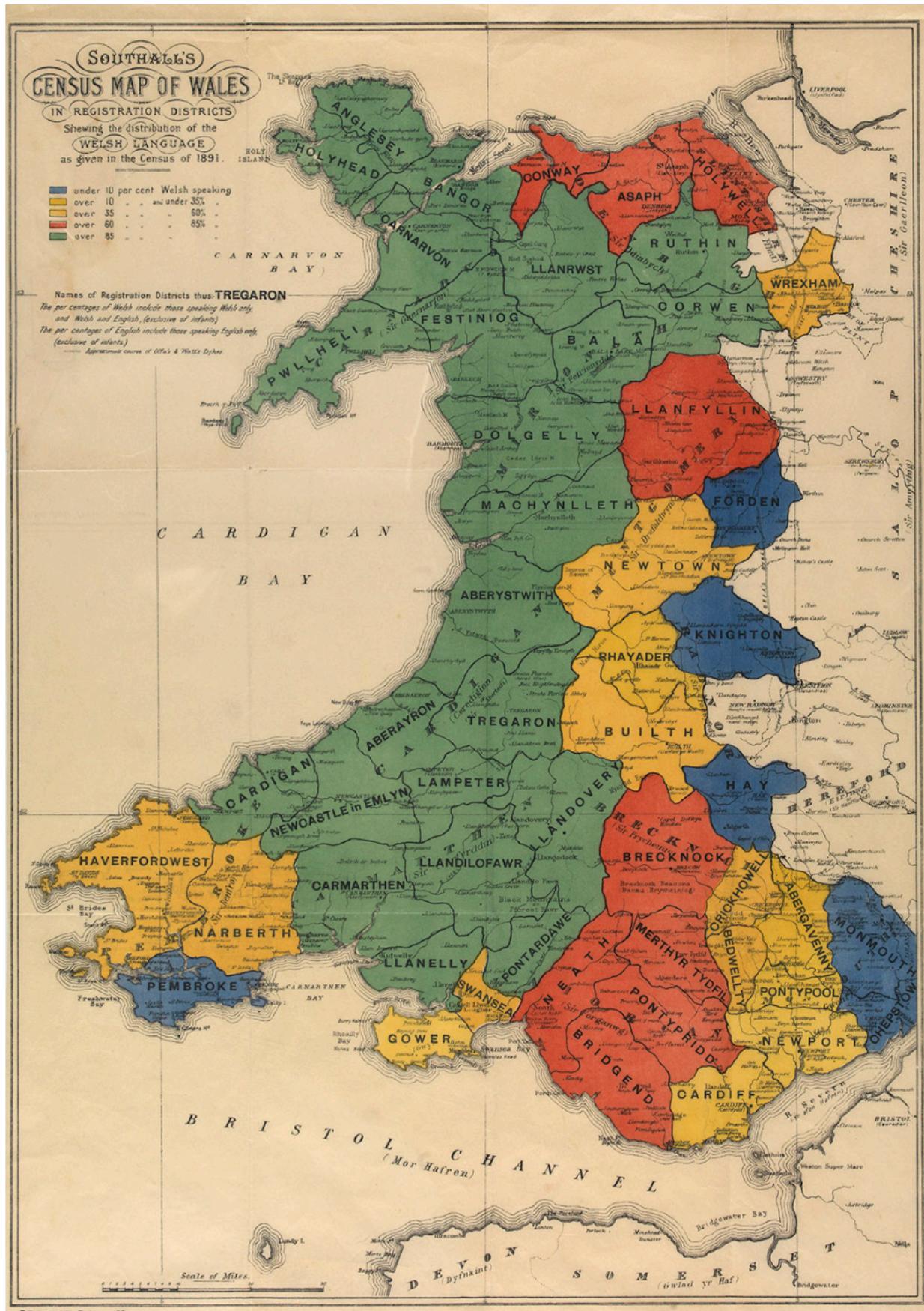

Darlithydd Prifysgol Aberystwyth Rhys Jones: Mapio Cymreictod yn 1891 / Mapping Welshness in 1891

Published on 02/02/2018 — in Deall ein Hiaith-Understanding Our Language/Higher

Beth allwn ni ei ddysgu o un map? Eithaf tipyn! Yma, mae'r Athro Rhys Jones o Brifysgol Aberystwyth yn cyflwyno map Cymreictod 1891- y canran o siaradwyr wedi'u trefnu mewn ardaloedd. Hefyd, mae'n edrych ymlaen at sefyllfa ein hiaith yn yr oes gyfoes.

What can we learn from one map? Quite a lot! Here, Professor Rhys Jones of Aberystwyth University introduces a Welshness map of 1891- the percentage of speakers arranged by area. Also, he looks ahead to our language situation in contemporary times.

Yn y map uchod, yr allwedd yw: Glas < 10%; Oren 10-35%; Melyn 35-60%; Red 60-80%; Gwydd 80-100% o bobl sydd yn gallu siarad Cymraeg.

In the map above, the key is: Blue < 10%; Orange 10-35%; Yellow 35-60%; Red 60-80%; Green 80-100% of people who can speak Welsh.
Southall's Census Map of Wales, 1891.

Rydw i wastad wedi cael fy nghyfareddu gan fapiau sy'n ceisio darlunio daearyddiaeth yr iaith Gymraeg. Un o'r rhai cyntaf i geisio gwneud hynny oedd y map hwn gan JE Southall, a oedd yn seiliedig ar ganlyniadau'r cyfrifiad o 1891. Er gwaethaf y ffaith fod hwn yn gyfnod

I have always been fascinated by maps that try to depict the geography of the Welsh language. One of the first to attempt to do so was this map by JE Southall, which was based on the results of the census of 1891. Despite the fact that this was a period during

pan oedd nifer absoliwt a chanrannau siaradwyr Cymraeg yn llawer uwch na heddiw, mae'n arwyddocao - ac effalai yn esbonio - y gall dyn adnabod, hyd yn oed yn 1891, ddosbarthiad gwahaniaethol o siaradwyr Cymraeg yng Nghymru, gyda'r canrannau uwch yn yr hyn a elwir yn 'y Fro Gymraeg' neu berfeddwlad Cymru, a'r canrannau is yn ymddangos yn ne a dwyraint y wlad. Rhan o arwyddocâd y map hwn - a mapiau tebyg eraill a'u dilynodd - yw ei fod wedi sefydlu cyfres o ddychymyg daearyddol o Gymru, sydd wedi helpu i lunio sut yr ydym yn gweld yr iaith Gymraeg; o ran polisi cyhoeddus a dadl boblogaidd.

O ran dadl gyhoeddus, gall dyn ystyried sut mae amrywiaeth o bleidau gwleidyddol a grwpiau ymgyrchu wedi defnyddio mapiau fel y rhain, a'r ystadegau sydd y tu ôl iddynt, i ddadlau am yr angen i amddiffyn y Cymry a'r cymunedau sy'n siarad Cymraeg. Gan ddechrau gydag ymgyrch Plaid Cymru yn y cyfnod rhwng y rhfeloedd i siaradwyr Cymraeg fynd 'yn ôl i'r wlad', a pharhau ag ymgyrchoedd iaith ac eiddo amrywiol Cymdeithas yr Iaith Gymraeg, gwnaed sawl ymdrech i ddefnyddio mapiau i ddadlau am arwyddocâd rhannau penodol o Gymru am barhad y Gymraeg ac, yn fwy eang 'y ffordd Gymreig o fyw'. Dros y 15 mlynedd ddiwethaf, rhoddwyd pwysau llywodraethol ychwanegol ar yr angen i amddiffyn 'y Fro Gymraeg' a'r cymunedau Cymraeg sy'n gorwedd oddi mewn.

Ac eto, er gwaethaf gwerth mapiau o'r fath, mae gennyl rai pryeron yngylch y ffordd y gallant sianelu ac, yn anfwriadol, gamarwain agweddu o'r ddadl gwleidyddol a chyhoeddus sy'n ymwneud â'r iaith Gymraeg. Mae tri prif fater yn haeddu ein hystyriaeth. Yn gyntaf, mae'r ffocws ar fapiau canrannau siaradwyr Cymraeg wedi arwain, bron yn anochel dros yr ugeinfed ganrif, i ffocws gwleidyddol a chyhoeddus ar ddirywiad cyffredinol y canrannau hynny; ac, wrth gwrs, ymosodiad cysylltiedig 'y Fro Gymraeg'. Er bod angen cydnabod ac ymateb i'r ddirywiad hwn, gall hefyd arwain at farwolaeth benodol mewn perthynas â'r iaith Gymraeg. Pam trafferthu ei siarad pan fo pob map, bron, yn dangos ei ddirywiad parhaus? Gall hefyd arwain at gyfyngu ar yr ymatebion polisi posibl mewn perthynas â ddirywiad iaith. Beth sy'n digwydd i'n polisiau iaith pan nad oes unrhyw rannau o Gymru yn cynnwys mwy na 70% o siaradwyr Cymraeg?

Yn ail, gall mapiau fel yr un yma helpu i atgyfnerthu fersiwn posibl o'r hen ffordd o sut mae pobl yn byw eu bywydau. Gall map o Gymru sydd wedi'i rannu i ardaloedd iaith gwahanol (sydd â ffiniau), a'r ffocws cysylltiedig ar yr angen i amddiffyn cymunedau sy'n siarad Cymraeg a'r Gymraeg fel iaith gymunedol, atgyfnerthu argraff gamarweiniol ar y ffordd y mae siaradwyr Cymraeg yn byw ac yn gweithio mewn fersiynau bywyd go iawn o Cwmderi (y lleoliad ffuglenol ar gyfer yr opera sebon cyfrwng Cymraeg, Pobl y Cwm), lle mae pawb yn adnabod ei gilydd, lle mae pawb ac eithrio ambell un yn siarad Cymraeg a lle nad yw pobl yn mentro i drefi a dinasoedd eraill i weithio, siopa neu gael eu haddysgu. A yw'r mapiau iaith sefydlog hyn yr ydym ni wedi'u defnyddio felly yn helpu i atgyfnerthu syniad ffug bod siaradwyr Cymraeg yn gaeth i'r gymuned? A ydynt yn cuddio ffyrdd o fwy mwy rhwydd, hyblyg a mwy cymhleth y mae mwyafrif y siaradwyr Cymraeg yn byw ynddynt? Wrth wneud hyn i gyd, a ydyn nhw'n helpu i lunio opsiynau polisi mewn ffyrdd amhriodol?

Yn drydydd, gall y mapiau iaith sydd mor gyfarwydd i ni hefyd helpu i ddargyfeirio ein sylw oddi wrth yr heriau sy'n wynebu'r Gymraeg y tu allan i 'y Fro Gymraeg'. Fe'm magwyd yn nhref Llanelli yn ne Cymru yn ystod y 1970au a'r 1980au. Er bod Llanelli, hyd yn oed bryd hynny, yn gorwedd y tu allan i 'y Fro Gymraeg', rwy'n dal i fwy fy mywyd bron yn gyfan gwbl trwy gyfrwng y Gymraeg (mynychu ysgolion Cymraeg a chapel Cymraeg). Ac felly, mae gennyl ychydig o broblem gyda'r

which the absolute numbers and percentages of Welsh speakers were much higher than today, it is significant - perhaps requires an explanation - that one can recognise, even in 1891, the emergence of a differential distribution of Welsh speakers in Wales, with the higher percentages being located in what has been termed 'y Fro Gymraeg' or the Welsh 'heartland' and the lower percentages appearing in the south and east of the country. Part of the significance of this map - and other similar maps that have followed it - is that it has set in train a series of geographical imaginings of Wales, which have helped to shape how we think about the Welsh language; both in terms of public policy and popular debate.

In terms of popular debate, one can consider how a range of political parties and campaign groups have used maps such as these, and the statistics that lie behind them, to argue for the need to protect the Welsh heartland and the Welsh-speaking communities that comprise it. Starting with Plaid Cymru's campaign during the interwar period for Welsh speakers to go 'back to the land', and continuing with the Welsh Language Society's various language and property campaigns, various attempts have been made to use maps to argue for the significance of specific parts of Wales for the continuation of the Welsh language and, more broadly, a Welsh way of life. Over the past 15 or so years, additional governmental weight has been given to the need to protect 'y Fro Gymraeg' and the Welsh-speaking communities that lie within it.

And yet, despite the value of such maps, I have some concerns about the way in which they can channel and, inadvertently, mislead aspects of the political and public debate concerning the Welsh language. Three main issues deserve our consideration. First, the focus on maps of the percentages of Welsh speakers has led, almost inevitably over the course of the twentieth century, to a political and public focus on the overall decline of those percentages; and, of course, an associated retrenchment of 'y Fro Gymraeg'. While this decline needs to be recognised and responded to, it can also lead to a certain fatalism in relation to the Welsh language. Why bother to speak it when every map, almost, shows its continual decline? It can also lead to a certain curtailing of the possible policy responses in relation to language decline. What happens to our language policies when no parts of Wales contain 70% or above of Welsh speakers?

Second, maps such as this one can help to reinforce a potentially rather outdated version of how people live their lives. A map of Wales that is subdivided into distinct (almost bounded) language areas, and the associated focus on the need to protect Welsh-speaking communities and Welsh as a so-called community language, can reinforce a misleading impression that Welsh-speakers live and work in real-life versions of Cwmderi (the fictional setting for the Welsh-medium soap opera, Pobl y Cwm), where every person knows each other, where everyone bar a few exceptions speaks Welsh and where people rarely venture to other towns and cities to work, shop or be educated. Do these static language maps that we are so used to help to reinforce an erroneous notion that Welsh speakers are tied to the community? Do they mask the more fluid, mobile and more complicated lifestyles that the majority of Welsh speakers actually live? In doing all of this, do they help frame policy options in inappropriate ways?

Third, the language maps that are so familiar to us can also help to draw our attention away from the challenges facing the Welsh language outside 'y Fro Gymraeg'. I grew up in the town of Llanelli in south Wales during the 1970s and 1980s. While Llanelli, even back then, lay outside 'y Fro Gymraeg', I still lived my life almost exclusively through the medium of Welsh (attending Welsh-speaking schools and a Welsh-speaking chapel). And, therefore, I

mapiau hyn ar lefel bersonol gan eu bod, bron yn anochel, yn rhoi'r argraff nad yw'r ardaloedd hynny y tu allan i 'y Fro Gymraeg' yn holbwysig i'r iaith. I ba raddau y mae'r mapiau hyn – a'r naratif y maent yn eu cefnogi yn nhermau yr angen i gefnogi'r Gymraeg fel iaith gymunedol yn 'y Fro Gymraeg' – unwaith eto yn annog gwneuthurwyr polisi ar cyhoedd fel ei gilydd i ganolbwyntio eu hymdrehchion ar hyrwyddo'r Gymraeg mewn rhai ardaloedd, o bosib ar draul eraill?

Yn fras, felly, mae'r drafodaeth hon yn dangos pŵer mapiau iaith i lunio polisi cyhoeddus a dadl wleidyddol yngylch yr iaith Gymraeg. Y cwestiwn yr wyf wedi ei osod yn y darn byr hwn yw a yw'r pŵer hwn o reidrwydd o gymorth ym mhob achos. A oes arnom angen mapiau gwahanol o'r Gymraeg? A fydd y mapiau gwahanol hyn yn ein helpu i ddatblygu gwahanol ymatebion polisi ac ymatebion chyhoeddus i'r heriau a'r cyfleoedd sy'n ei wynebu?

Cafodd yr erthygl hon ei chyhoeddi yn gyntaf ar [flog y Llyfrgell Genedlaethol](#), ar ran o'r gyfres [#CaruMapiau](#).

This article was published first on the [National Library's blog](#), part of the series [#LoveMaps](#).

Mae'r staff y Llyfrgell [ysgrifennu'r un erthyglau yn y Gymraeg](#) ac yn Saesneg am bob math o bethau diddorol sy'n codi yn eu gwaith a'u casgliadau.

The Library staff write the same articles in Welsh [and in English](#) about all sorts of interesting things to do with their work and collections.

[↓ Download article as a PDF](#)

L A T E S T F R O M D E A L L E I N H I A I T H - U N D E R S T A N D I N G O U R L A N G U A G E

**Geithredwr Taith
Jeremy Wood: Yr
Iaith Gymraeg yn y
Wladfa / Tour
Operator Jeremy
Wood: The Welsh
Language in
Patagonia**

Mae Jeremy Wood wedi bod yn darparu teithiau yn yr iaith (Welsh

**Hanes a datblygiad
yr iaith Gymraeg /
The history and
development of the
Welsh language**

Er bod yr iaith wedi datblygu'n iaith leiafrifol heb unrhyw statws cyfreithiol

Rheolwr y prosiect / Project manager: Neil Rowlands parallel.cymru@gmail.com

have a slight problem with these maps at a personal level since they, almost inevitably, give the impression that those areas outside of 'y Fro Gymraeg' are not really all that important for the language. To what extent do these maps – and the narrative they support concerning the need to support Welsh as a community language in 'y Fro Gymraeg' – once again encourage policy-makers and public alike to focus their energies on promoting Welsh in certain areas, possibly to the detriment of others?

In broad terms, therefore, this discussion shows the power of language maps to shape the public policy and political debate concerning the Welsh language. The question I have posed in this short piece is whether this power is necessarily helpful in every case. Do we need different maps of the Welsh language? Will these different maps help us to develop different policy and public responses to the challenges and opportunities facing it?